

Buhârî ve Müslim'in İlk Hadisleri ve "İlk Olma Gerekçeleri" Hakkında Bir Araştırma

Doç. Dr. Abdulkadir EVGİN *

Atıf / ©- Evgin, A. (2009). Buhârî ve Müslim'in İlk Hadisleri ve "İlk Olma Gerekçeleri" Hakkında Bir Araştırma, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (2), 39-67.

Özet- *Hadisler, hicrî ikinci asrın ortalarından itibaren, konuları ya da sahâbî râvileri gibi çeşitli özelliklerine göre, kitaplarda tasnif edilmeye başlanmıştır. Bu süreçte telif edilen hadis kitaplarından bazıları diğerlerine göre daha fazla şöhret bulmuştur. Mesela İslam Dünyasında Buhârî ve Müslim'in "el-Câmiu's-Sahîh" adlı eserleri, hadislerin konularına göre tasnif edildiği "câmi" türündeki hadis kitaplarının en meşhur örnekleri olarak kabul edilmiştir. Makalemizde "Sahîhayn" adıyla da anılan bu iki meşhur hadis kitabının ilk hadislerinin, müellifleri tarafından niçin ilk hadis olarak seçilmiş olabileceği konusu ele alınacaktır.*

Anahtar sözcükler- *Buhârî, Müslim, Sahîhayn, Hadis, İlk hadisler.*

§§§

Giriş

Hadisler söz konusu olduğunda Hz. Peygamber'den sonra aklımıza gelen ilk isimler genellikle Buhârî (v. 256/869) ve Müslim (v. 261/874)'dir denilebilir. Bu iki isimden kastedilen de esasen onların "el-Câmiu's-Sahîh" adıyla tanınan meşhur hadis kitaplarıdır. Bu makalede İslam Dünyasında "Sahîhayn" ya da "Sahîhân" olarak da tanınan iki hadis kitabının "ilk

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

hadisleri"nin,¹ müellifleri tarafından niçin ilk hadis olarak tercih edilmiş olabileceği konusu ele alınacaktır.

Bilindiği gibi hadisler hicri ikinci asrın ilk yarısından itibaren konuları (ale'l-ebvâb) veya sahâbî ravilerine (ale'r-ricâl) göre kitaplarda tasnif edilmeye başlanmıştır. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'leri de hadislerin konularına göre tasnif edildiği "câmi" türünün kapsamlı ilk örnekleri olarak kabul edilmektedir.² Müelliflerine de, ikisi birlikte kastedildiğinde "Şeyhayn" ya da "Şeyhân" lakabı verilen bu eserler, müslümanlar nezdinde diğer hadis kitaplarına göre daha çok ön plana çıkmıştır. Öte yandan hadis literatüründe "Câmi" denilince, genellikle Hz. Peygamber'in değişik konulardaki hadislerini içinde toplayan büyük çaplı hadis kitapları akla gelmektedir.³ Cami türü kitaplarda hadisler çoğunlukla konularına veya ilk kelimelerinin harf sırasına (ale'l-ahruf) göre tasnif edilmişlerdir.⁴ Câmi'lerde ayrıca Peygamberin hadislerine ilaveten, sahâbe ve tâbiün'a ait söz ve fiillerin de fazlaca yer aldığı görülmektedir.⁵

Aslında her iki eser ve müellifleri hakkında yapılmış sayısız araştırma bulunmaktadır.⁶ Ancak, geçmişten günümüze gerek akademik gerekse toplumsal hayattaki

¹ Meşhur hadis kitaplarının ilk hadislerinin hangi hadisler olduğu konusunda, Sünbül el Mekkî tarafından küçük çaplı bir çalışma yapılmıştır. Ancak bu çalışmada, bizim ele alacağımız hususla ilgili herhangi bir fikir beyanı söz konusu olmayıp, sadece ilk hadislerin hangileri olduğuna dair bir tespit yapılmıştır. Bkz: Sünbül el-Mekkî, Muhammed Said, *Risâletü'l-Evâil (el-Evâilü's-Sünbüliyyeh)*, ta'lik: Abdülhakî'l-İlâhî Âbâdî el-Mekkî-Habiburrahman el-'A'zamî, Haz: Zeynü'l-Âbidîn el-'A'zamî, Mektebetü Dârü'l-Ulûm, Keşmir 1935.

² Tirmizî'nin *Sünen'i* de Câmi türü içinde sayılmakla birlikte, "Sünen" adıyla şöhret bulmuştur (Bkz: Koçyiğit, Talat, *Hadis İstilahları*, AÜİF. Yay., Ankara 1985, s. 67).

³ Koçyiğit, *Hadis İstilahları*, s. 67; Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, TDV., Ankara 1992, s. 41; Aydınli, Abdullah, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, Hadisevi Yay., İstanbul 2006, s. 60.

⁴ Aydınli, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, s. 60.

⁵ Câmi'ler îman, ahkâm, sünen, rikâk, zühd, et'ime, eşribe, âdâb, tefsîr, tarih-siyer-cihâd, menâkıb, fiten ve melâhîm gibi bütün konularla ilgili hadisleri ihtiva eden hadis eserleridir (Bkz: Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı Çeşitleri-Özellikleri-Faydalanma Usulleri*, MÜİFV. Yay., İstanbul 1989, s. 50-51.

⁶ Bu çalışmalar hakkında geniş bilgi için mesela bkz. Sandıkçı, S. Kemal, *Sahîh-i Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar*, DİB. Yay., Ankara 1991; Kandemir, M. Yaşar, "Müslim b. Haccâc" md., *DİA*, İstanbul 2006, 32/93-94; A'zamî, M. Mustafa, "Buhârî" md., *DİA*, İstanbul 1992, 6/368-372; Uğur

popüleritelerini daima sürdürmüş olmaları, bizi, bu eserlerin ilk hadislerinin niçin "ilk hadis" olarak seçilmiş olabilecekleri hususunda bir araştırma yapmaya sevk etmiştir. Bu husus okuyucular ve araştırmacılar tarafından pek fazla dikkate alınmasa da, müellifleri nazarında bu seçimin, telifin en önemli aşamalarından biri olduğu muhakkaktır. Nitekim yaptığımız bir araştırmayı yazıya dökeceğimiz zaman, bizler de hangi dikkat çekici sözcükleri kullanarak giriş cümlesini oluşturacağımız hususunda kendimizi oldukça titiz davranmak durumunda hissederiz. Dolayısıyla biz de bu makalemizde, iki önemli muasır hadis aliminin eserlerinde ilk hadis olarak rivayet ettikleri hadislerin ilk olma gerekçelerinin neler olabileceği hususunu araştırmaya çalıştık.

Çalışmamız esnasında ilk hadislerin başka hangi kaynaklarda yer aldığı, hangi kitapların ilk hadisi olarak seçildiği ve sıhhatleri hakkında ne tür değerlendirmeler yapıldığı hususlarına da, tespitlerimiz çerçevesinde kısaca değinmeye çalışacağız.

BUHÂRÎ'NİN İLK HADİSİ

Buhârî'nin Sahîh'inde yer verdiği ilk hadis, hadis literatüründe "niyet hadisi"⁷ olarak da bilinen ve dünyada yapılan iş ve davranışların (a'mâl), yapanın maksadına göre ahrette karşılık bulacağını dile getiren hadistir. Hadis, şu şekildedir:

"Ömer b. el-Hattâb minberde hutbe okurken, Hz. Peygamberin: "Ameller niyetlere göre karşılık bulacaktır. Kişinin yaptığı işte niyeti ne ise, (ahrette) niyetinde olan şeyin karşılığı vardır. (Mesela) hicret eden bir kişi, dünya malını elde etmek için veya bir kadınla evlenmek için hicret etmişse, hicreti, niyetinde olan şeyle karşılık bulacaktır" buyurduğunu naklettir".⁸

Buhârî bu hadisi Humeydî (v. 219/834)- Süfyân b. Uyeyne (v. 198/813)-Yahya b. Saîd el-Ensârî (v. 144/763)- Muhammed b. İbrahim et-Teymî (v. 120/737)- Alkame b. Vakkâs

Müctebâ, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, TDV. Ankara 1996, s. 238-274; Çakın, Kamil, "Buhârî'nin Otoritesini Kazanma Süreci", *İslâmî Araştırmalar*, Cilt 10, Ankara 1997, s: 100-109.

⁷ Niyet hadisi hakkında, araştırmamızda işaret edeceğimiz Arapça kaynaklar yanında, Türkçe'mizde yapılmış bazı çalışmalarda da açıklamalar yer almaktadır. Mesela bkz: Ahmed Nâim-Kâmil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, DİB. Yay., Ankara 1980, 11/359-360; Ayvalli, Ramazan, "Ameller Niyetlere Göredir" Hadisi Hakkında Birkaç Söz, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl 1991, Sayı: 4, s. 85-93.

⁸ Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, bed'u'l-vahy 1, 1/2.

el-Leysî (v. 102/720)- Ömer b. el-Hattâb (v. 23/643) – Hz. Peygamber'den oluşan rivayet zinciriyle, "vahiy nasıl başladı bâbı"nın da ilk hadisi olarak rivayet (tahrîc) etmiştir.

Niyet hadisi, Buhârî tarafından farklı sened ve lafızlarla Sahîh'in başka yerlerinde de tahrîc edilmiş olmanın yanında, diğer bazı hadis kaynaklarında da yer almaktadır. Mesela Buhârî'de ilk hadis olmanın dışında, 6 yerde daha tahrîc edilmiştir.⁹ Müslim,¹⁰ Ebû Davud (v. 275/888),¹¹ Tirmizî (v. 279/892),¹² Nesâî (v. 303/915)¹³ ve İbn Mâce'nin(v. 273/886)¹⁴ *Sünen*'leri, Ebû Davud et-Tayâlisî (v. 204/819),¹⁵ Humeydî (v. 219/834)¹⁶ ve Ahmed b. Hanbel'in (v. 241/855) *Müsned*'i¹⁷ de niyet hadisinin yer aldığı başlıca hadis kaynakları arasında sayılabilir.¹⁸

Niyet hadisini Buhârî'den önce kimlerin ilk hadis olarak rivayet ettiği konusunda herhangi bir bulguya rastlayamadık. Ancak daha sonraki hadis âlimlerinden Kudâî (v.

⁹ Buhârî, îmân 41, 1/20; 'itk 6, 3/119; menâkıbu'l-ensâr 45, 4/252; nikâh 5, 6/118; eymân ve'n-nüzûr 23, 7/231; hıyel 1, 8/59.

¹⁰ Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, imâret, hadis no: 155, 2/1515-1516.

¹¹ Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, talak 11, 2/651-652.

¹² Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, fedâilü'l-cihâd 16, 4/179-180.

¹³ Nesâî, Ahmed b. Ali b. Şuayb, *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, taharet 60, 1/58-60; talak 24, 6/158-159; eymân ve'n-nüzûr 19, 7/13.

¹⁴ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, zühd 26, 2/1413.

¹⁵ Tayâlisî, Süleyman b. Davud b. Cârud Ebû Davud, *Müsnedü Ebî Davud et-Tayâlisî*, thk: Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türkî, Baskı yeri ve tarihi yok, 1/41-42.

¹⁶ Humeydî, Abdullah b. ez-Zübeyr, *el-Müsned*, thk: Habiburrahman el-'Azamî, Beyrut 1988, 1/16-17.

¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, 1/25,43.

¹⁸ Hadisin başka hangi kaynaklarda yer aldığı hakkında geniş bilgi için bkz: İbnu'l-Mulekkın, Sirâcuddin Ebû Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed, *el-Bedru'l-Münîr fî Tahrîci'l-Ehâdisi ve'l-Âsârî'l-Vâkiati fî Ş-Şerhi'l-Kebîr*, thk: Mustafa Ebu'l-Ğayt-Abdullah b. Süleyman-Yâsir b. Kemâl, Dâru'l-Hicreh, Riyâd 2004, 1/654-666.

454/1062) “Müsnedü’ş-Şihâb fi’l-Mevâiz ve’l-Âdâb” adlı eserinde,¹⁹ Beyhakî (v. 458/1065) “es-Sünenü’s-Sağîr” adlı eserinde,²⁰ Beğavî (v. 516/1122) “Şerhu’s-Sünneh” adlı eserinde,²¹ Nevevî (v. 676/1277) “Riyâzu’s-Sâlihîn”,²² “el-Ezkâr”²³ ve “Erbeûn (40 Hadis)”²⁴ adlı eserlerinde ilk hadis olarak niyet hadisini zikretmişlerdir.

İlk Olma Gerekçesi

Böyle bir gerekçenin ne olabileceği hususunda müracaat edilebilecek ilk kaynak, tabiatıyla müellifin bizzat kendisi olacaktır. Ancak biz Buhârî’nin ne Sahîh’inde ne de başka bir eserinde, konuyla ilgili yaptığı herhangi açıklamaya rastlayamadık. Dolayısıyla ikinci kaynaklara, yani bu konuda fikir beyan etmiş olabileceklerini düşündüğümüz Buhârî şârihlerine müracaat ettik.

Şârihler arasında ise sadece Bedruddîn el-Aynî (v. 855/1451)’nin konuyu müstakil bir başlık altında ele aldığı anlaşılmaktadır. Şerh esnasında dile getirdikleri bazı fikirleri ise, eserlerini incelediğimiz diğer Buhârî şârihlerinin konuyla ilgili görüşleri hakkında bize ipucu verebilecek mahiyettedir. Şimdi sözkonusu şârihlerin bu hususa ışık tutacağını düşündüğümüz görüşlerini sırayla özetlemek istiyoruz.

İbn Battâl (v. 449/1105):

Buhârî’nin ilk şârihlerinden İbn Battâl, “Şerhu Sahîhi’l-Buhârî” adlı eserinde şunları kaydetmektedir: “Ebu’l-Kâsım el-Mühelleb b. Ebî Sufra bana şunları söyledi: “Buhârî, *Sahîhi*’i teliften maksadının ‘Allah’ın rızasını elde etmek’ olduğu bilinsin diye, kitabına, amellerin

¹⁹ Kudâî, Muhammed b. Selâme b. Ca’fer, *Müsnedü’ş-Şihâb fi’l-Mevâiz ve’l-Âdâb*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1986, s. 35.

²⁰ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü’s-Sağîr*, haz: Emin Kal’acî, Karaçi 1979, 1/9.

²¹ Beğavî, Hüseyin b. Mes’ûd, *Şerhu’s-Sünneh*, thk: Şuayb el-Arnâût-Muhammed Züheyr eş-Şâviş, el-Mektebetü’l-İslâmî, Beyrut 1983, 1/5.

²² Krş: Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref Muhyiddîn, *Riyâzu’s-Sâlihîn min Hadîsi Seyyidi’l-Murselîn*, Dâru İbnî’l-Cevziyye, Riyad 1421/2000, s. 43.

²³ Krş: Nevevî, *el-Ezkâr min Kelâmi Seyyidi’l-Ebrâr*, Riyad 1997, s. 8.

²⁴ Krş: Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref Muhyiddîn, *Şerhu Metni Erbeûn en-Nevevî fi’l-Ehâdisi’s-Sahîhati’n-Nebeviyye*, el-Mektebetü’l-İslâmî, Beyrut 1984, s. 6.

niyetlerle tamam olacağını ifade eden hadisle başlamıştır. Dolayısıyla kitabını okuyacak olan herkesin, kendisinin telif maksadında olduğu gibi, Allah'ın rızasını kazanmak için okuması gerektiğini tenbih etmek istemiştir. Yine aynı şekilde Buhârî böyle yaparak, diğer müelliflerin de kitaplarına bu şekilde başlamalarını tavsiye etmek istemiştir".²⁵

İbn Battâl, Ebû Abdillâh b. el-Fehhâr'ın da şunları söylediğini nakleder: "Niyet hadisi, bâb başlığındaki (terceme) ayet²⁶ ile alakalı olduğu için, burada zikredilmiştir. Bunun manası, Yüce Allah'ın hem Hz. Peygambere hem de önceki peygamberlere amellerin niyetlere göre olacağını vahyetmiş olduğunu belirterek, bâb başlığından hemen sonra yer verdiği: "Biz, tıpkı Nûh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi, sana da vahyettik"²⁷ ayeti ile niyet hadisinin anlamlarının ortak olduğunu vurgulamaktır".²⁸

Hadiste Hz. Peygamberin özellikle "kadına hicret"ten bahsetmesinin sebebi hakkında da İbn Battâl, Ebu'z-Zinâd b. Serrâc'ın şu değerlendirmeyi yaptığını belirtmektedir: "Cahiliye döneminde Araplar çocuklarını sadece nesep bakımından kendilerine denk olan Araplarla evlendirirler, kölelerle evlendirmezlerdi. Fakat İslam Dini, nikâhlanmada nesebin değil müslüman olmanın denklik/eşitlik (kufûet) göstergesi olduğuna ve bütün müslümanların denk olduğuna hükmedince, bazı insanlar istedikleri kadınla evlenebilmek için Medine'ye hicret etti. Hatta bunlardan birine "Ümmü Kays Muhâciri"²⁹ şeklinde lakap takıldı".³⁰

Ebu'z-Zinâd b. Serrâc'ın değerlendirmesinden anlaşılan o ki burada Hz. Peygamber, İslam Dininin öngördüğü denkliği, evlenmek maksadıyla kullanarak, Medine'ye hicret edenlere serzenişte bulunmuştur. Oysa Peygamber, evlenebilmek için değil, İslam Dinini daha serbest yaşayabilmek için müslümanlara hicreti tavsiye etmiş ve gerçekleştirmiştir. Ashabından da aynı gerekçeler doğrultusunda hicret etmelerini istemiştir.

²⁵ İbn Battâl, Ebu'l-Hasen Ali b. Halef b. Abdülmelik, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2003, 1/31-32.

²⁶ Buhârînin bab başlığından sonra zikrettiği ayet, 4. Nisâ suresinin 163. ayeti olup mealen: "Nûh ve ondan sonraki nebîlere vahyettiğimiz gibi, muhakkak ki sana da vahyettik..." şeklindedir.

²⁷ 4. Nisâ, 163 (Ayetin devamı şu şekildedir: Biz İbrâhîm'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, torunlarına, İsa'ya, Eyyûb'a, Yunus'a, Harun'a, Süleyman'a da vahyettik. Dâvud'a da Zebur'u verdik).

²⁸ İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 1/31-32.

²⁹ İleride açıklaması gelecek.

³⁰ İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 1/32-33.

İbnu'l-Müneyyir el-İskenderî (v. 683/1284):

Buhârî'nin koymuş olduğu bâb başlıklarından maksadının ne olabileceği hakkında araştırmalar yaparak bunları "el-Mütevârî alâ Ebvâbi'l-Buhârî" adlı bir eserde tasnif eden, Allâme Nâsiruddîn İbni'l-Müneyyir el-İskenderî de özetle şunları söylemektedir:

"Hz. Ömer'in naklettiği niyet hadisiyle, vahyin nasıl başladığını ele alan bâb başlığı (terceme) arasında nasıl bir irtibat olduğunu sorarsan, şöyle cevap veririm: Bu soru eskiden de insanların zihnini meşgul etmiş ve kimisi müellifin niyet hadisini terceme ile mutabık olduğu için değil, kitaba başlamadaki maksadına işaret için ilk hadis olarak zikrettiğine, kimisi de bundan başka sebeplerle ilk hadis olarak zikrettiğine hükmetmiştir. Bana göre de, Allah bilir ya, Buhârî şöyle demek istemiştir: "Hadisin manası sadece Allah'a hicret eden kişiyi kapsamaktadır. Peygamber de nebî olmadan önce dualarında Allah ile hemhal olduğu ve Hıra mağarasında Allah'a ibadet ederek O'na yaklaştığı için, Yüce Allah O'nun kalbine "Kendisine hicret etmenin" doğru olacağı fikrini ilham etmiştir. Hz. Peygamber de hicreti talep etmiş, gayret etmiş ve başarmıştır. İşte Allah'ın insanların içinden O'nu seçip ilahî teyide izafeten vahy göndermesiyle birlikte de Peygamber'in Allah'a hicreti başlamıştır".³¹

İbnu'l-Müneyyir burada Hz. Peygambere ilk vahyin geliş sürecinin arka planını anlatarak, Buhârî'nin niyet hadisini ilk hadis olarak tercih etme gerekçesine atıfta bulunmak istemiştir diyebiliriz. Yani İbnu'l-Müneyyir'e göre Hz. Peygamber ilk vahyin gelmesiyle birlikte, her şeyiyle Allah'a yönelmiş ve O'na hicret etmiştir.

Kirmânî (v. 786/1384):

Buhârî'nin Sahîh'i üzerine şerh yazan ilk alimlerden Şemsuddîn Muhammed b. Yusuf el-Kirmânî'nin, konumuz çerçevesinde değerlendirebileceğimiz görüşleri şöyledir: "Buhârî kitabına niyet hadisiyle başlamıştır. Bu, öyle bir hadistir ki, önceki hocalarımız başlayacakları bütün din işlerinde, bu hadisi ilk önce zikretmeyi müstehab kabul etmişlerdir".³²

³¹ İbnu'l-Müneyyir, Allâme Nâsiruddîn el-İskenderî, *el-Mütevârî alâ Ebvâbi'l-Buhârî*, thk: Ali Hasen Ali Abdulhamîd, el-Mektebetü'l-İslâmî, Amman 1990, s. 50-51.

³² Kirmânî, Şemsuddin Muhammed, *Sahîhu Ebî Abdillâh el-Buhârî bi Şerhi'l-Kirmânî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1981, s. 20.

Kirmânî, niyet hadisinin vürûd sebebi ile ilgili olarak da şu bilgilere yer vermektedir: "Bir kişi, Ümmü Kays adındaki kadına Mekke'de evlenme teklif etmişti. Bu kadın daha sonra Medine'ye hicret etti. Adam da onunla evlenebilmek için arkasından Medine'ye hicret etti. Dolayısıyla niyetinin Ümmü Kays ile evlenebilmek olduğu için, adama "Ümmü Kays'ın Muhaciri" lakabı takıldı.³³

Öte yandan Kirmânî, et-Teymî'nin (v. ?) Buhârî'nin bu hadisi ilk hadis olarak tahrîc etmesi hususunda şu tartışmayı dile getirdiğini ifade etmektedir: "Denirse ki, Buhârî bu hadisi kitabının başka yerlerinde de nakletmiştir. Ama buradaki senedle (tarîk) yapılan rivayete niçin öncelik vermiştir? Ben de buna cevaben derim ki, Buhârî, bu rivayetinde büyük hadis imamı Humeydî'nin Süfyân b. Uyeyne'den rivayetini ilk hadis olarak nakletmiştir. Bunun manası da; bir ameli/işi, ancak Allah'a yakınlaşma ve O'nun rızasını kazanma kastıyla yaptığın zaman, o iş mükemmel olur, demektir."³⁴

Kirmânî bu hususta son söz olarak şunları söylemektedir: "Buhârî, kitabının diğer konularına geçmeden önce niyet hadisini nakletmiştir. Bundan maksadı da, Kelam İlmindeki "bir mükellefin ilk görevi, Allah'ı tanımaya (ma'rifetullah) niyet etmektir" görüşüne muvafık olarak, Allah hakkındaki samimiyetini, kötü şeylerden ve gösterişten uzak olduğunu ilan etmektir. Niyeti sağlam olunca da Allah onun kitabını İslam Dini'nin temel alemlerinden (kaynaklarından) biri kılmış ve onu İslam Dünyasında üstün bir dereceye yükseltmiştir".³⁵

İbn Hacer el-Askalânî (v. 852/1448):

Buhârî'nin Sahîh'ine şerh yazanlardan biri de "*Fethu'l-Bârî bi Şerhi'l-İmâm Ebî Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî*" isimli eseriyile İbn Hacer'dir. İbn Hacer, Buhârî'nin Sahîh'ine niyet hadisiyle başlamasına gerekçe olarak şunları söyler: "Buhârî, Hz. Peygamberin "Kureyş'ten olanı takdim ediniz"³⁶ sözünü örnek alarak, Kureyş kabilesinin

³³ Kirmânî, *Şerhu'l-Buhârî*, 1/21.

³⁴ Kirmânî, *Şerhu'l-Buhârî*, 1/21.

³⁵ Kirmânî, *Şerhu'l-Buhârî*, 1/23-24.

³⁶ Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, *Müşnedü'l-İmâm Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî*, thk: Rif'at Fevzi Abdullmuttalib, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2005, 2/1575; Suyûtî, Celâleddin, *el-Câmiu's-Sağîr min Hadîsi'l-Beşîri'n-Nezir*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2002, 2/380.

kendisinden hadis alınan en fakih kişisi Humeydî'den³⁷ aldığı bir rivayetle kitabına başlamıştır. Bunun başka bir sebebi ise, Humeydî'nin de hocası Süfyân b. Uyeyne³⁸ gibi Mekke'li olmasıdır. Dolayısıyla kitabının "Vahyin Başlangıcı" şeklindeki tercemesine (bâb başlığı),³⁹ ilk vahyin geldiği yer Mekke olduğu için, Mekke'li bir muhaddisin rivayetiyle başlamayı uygun görmüştür. Öte yandan Buhârî, vahyin Mekke'den sonraki ikinci merkezi olan Medîne'lilerin şeyhi İmam Malik'ten (v. 179/795) rivayette bulunmayı da övmüştür. Üstelik İmam Mâlik ve Süfyân b. Uyeyne akrandır. Nitekim İmam Şâfiî (v. 204/819): İmam Malik ve Süfyân b. Uyeyne olmasaydı, Hicaz bölgesinde hadis kaybolurdu" demiştir.⁴⁰

Görünen o ki İbn Hacer bu sözleriyle, Buhârî'nin ilk hadisi tercih etmesinde hocası Humeydî'nin kimliğinin, bunun da ötesinde, hocasının hocalarının kimliğinin ve hadis ilmindeki konumlarının etkili olduğuna işaret etmektedir. Öte yandan İbn Hacer, "Tağlîku't-Ta'lik" adlı eserinde, kendisi de bu hadisi ilk hadis olarak ele almış, bu seçimin gerekçesini de: "Bu kitabı "müsned"⁴¹ bir hadisle açmak istedim" diyerek izah etmeye çalışmıştır.⁴²

³⁷ Humeydî ve *Müsned* adlı eseri hakkında geniş bilgi için bkz: Evgin, A.Kadir, Buhârî'nin Hocası Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî ve *Müsned'i*, İlahiyât Yay., Ankara 2004.

³⁸ Süfyân b. Uyeyne hakkında geniş bilgi için bkz: Evgin, A. Kadir, "Süfyân b. Uyeyne (107-198/725-813) ve Hadis Cüz'ü" *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 3, Sayı 3, Temmuz/Ağustos/Eylül 2003, Samsun 2003, s. 69-107.

³⁹ Buhârî'nin Sahîh'indeki bâb başlıkları hakkında bilgi ve yorumlar için bkz: Toksarı, Ali, "Sahîhu'l-Buhârî'nin Bab Başlıklarının Özellikleri ve Değeri (Terâcimü'l-Buhârî)", *Büyük Türk-İslam Bilgini Buhârî (811-869)-Uluslararası Sempozyum*, 18-28 Haziran 1987, Kayseri, s. 109-132.

⁴⁰ İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi'l-İmâm Ebî Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî*, thk: Abdülaziz b. Abdullah b. Bâz, Riyad 1379/1959, 1/10.

⁴¹ Müsned Hadis: Hadisin senesinde yer alan bütün ravilerinin birbirinden duyduğu açık/kesin olan ve bu şekilde ilk ravisinden son ravisine kadar senedi muttasıl (kesintisiz) ve aynı zamanda merfû (Hz. Peygambere ait) olan hadistir. Bir başka ifadeyle kesintisiz bir isnad ile Hz. Peygambere ulaşan hadistir (Bkz: Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh Hâkim, *Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadîs*, haz: Seyyid Muazzam Hüseyin, Kahire, trs., s. 17).

⁴² İbn Hacer, *Tağlîku't-Ta'lik alâ Sahîhi'l-Buhârî*, thk: Saîd Abdurrahman Mûsâ, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1985, 1/14-15.

Bedruddîn el-Aynî (v. 855/1451):

Sahîh'e yazdığı "Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî" adlı eserinde Aynî, yukarıda da belirttiğimiz gibi, konuyu ayrı bir başlık altında izaha çalışan tek şârih olarak görünmektedir. "(بيان اختياره هذا في البداية) (Buhârî'nin) bu hadisi ilk hadis olarak tercih etmesinin beyanı" şeklinde açtığı başlıkta Aynî, özet olarak şu noktalara dikkat çekmiştir:

"Buhârî, eserine bu hadisle başlayarak niyetinin samimi olduğuna dolayısıyla Sahîh'i sadece Allah rızası için telif ettiğine işaret etmek istemiştir. Onun bu halis niyeti Sahîh'ine, diğer İslam kaynaklarına nasip olmayan bir merteye kazandırmış, eser doğusuyla batısıyla bütün dünyada kabul görmüştür. Abdurrahman b. Mehdî demiştir ki: "Kim bir kitap telif etmek isterse, bu hadisle başlasın. Eğer ben bir kitap telif edecek olsam, ana başlık bir tarafa, bütün alt başlıklara (bâb) bile bu hadisle başlarım".

"Diğer taraftan Ebû Davud'un: "Peyganber'in 500.000 hadisini topladım ve yazdım. Bunların içinden seçtiğim, fikhî yönü olan 4.800 tane hadis ile Sünen'i oluşturdum. Zühd ve fedâil ile ilgili hadisleri kitabıma almadım. Ancak bu kadar hadis içinden sadece 4 tanesi, dinini anlamak ve öğrenmek için, insana kafi gelir. İşte bunlardan birincisi "Ameller, niyetlere göredir" hadisidir"⁴³ şeklindeki sözü de bu hadisin Buhârî tarafından niçin ilk hadis olarak seçildiğinin önemli bir gerekçesidir".

"Hadis esasen burada zikredilenden daha uzundur. Buhârî, niyetindeki hâlisâneliği belirtmek için burada muhtasar (kısaltarak) olarak nakletmekle yetinmiştir. Eğer niyeti Allah'ın rızasını kazanmaksa, hem dünyada hem ahrette bunun hayır ve sevabını alacaktır. Ama eğer niyeti dünya nimetlerinden birine ulaşmak ise dünya ve ahrette sevap ve hayır elde edememiş olacaktır".

"Öte yandan bazı şârihler, Buhârînin bu hadisi, kitabının diğer yerlerinde olduğu gibi uzun şekliyle değil de, muhtasar bir şekilde naklederek Sahîh'ine başlamasındaki sebep/sır,

⁴³ Diğer hadisler ise: "Bir kişinin Müslümanlığının en güzel göstergesi, kendisini ilgilendirmeyen şeylerden uzak durmasıdır (Bkz: İmam Mâlik, husnû'l-huluk, hadis no: 3, 2/903, Tirmizî, zühd 11, 4/558; İbn Mâce, fiten 12, 2/1315-1316)"; Bir mümin, ancak kendisi için istediği (güzel) bir şeyi din kardeşi için de istediği zaman, gerçek manada mümin olur" (Buhârî, îmân 7, 1/9; Tirmizî, sıfatu'l-kıyâmet 59, 4/668)"; Helal ve haram olan şeyler bellidir. Bu ikisi arasında olanlar ise (helal veya haram olduğu belli olmayan şeyler ise uzak durulması gereken) karışık/şüpheli şeylerdir (: Ebû Davud, büyü' 3, 3/623-624.) şeklindeki hadislerdir.

Hiz. Ömer'in bu hadisi minberde hutbe okurken teessî maksadıyla nakletmiş olmasıdır, demektelerdir. Bunu diyen şarihe ben de şu cevabı veririm: Buhârî mesela "Kitâbu'l-Hıyel"de⁴⁴ hadisi uzunca zikretmiştir ve orada da yine Hiz. Ömer, hadisi hutbe esnasında nakletmektedir".

"Buhârî neden diğer hocalarının değil de Humejdî'nin hadisini Sahîh'inin ilk hadisi olarak seçmiştir" şeklinde bir soru sorulursa, böyle bir sorunun yersiz olduğunu söylerim. Çünkü, eğer Humejdî'den başka bir hocasının rivayetiyle başlamış olsaydı, bu sefer de niçin onun hadisiyle başladığının sebebi sorulacaktı".

"Bazıları da Humejdî'nin Mekke'li ve Kureyş kabilesinden olmasının bunda rolü olabileceğini, zira Hiz. Peygamberin: "Kureyş kabilesinden olanın önüne geçmeyin, onu öne geçirin"⁴⁵ buyurduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca Hiz. Peygambere vahyin ilk indiği yer olması hasebiyle Mekke'nin diğer şehirlere üstünlüğünün vurgulanmasının, dolayısıyla Mekke'li birinin rivayetiyle başlamanın münasip olacağına işaretin de söz konusu olabileceğini ifade etmişlerdir".

"Bana göre burada Buhârî, Sahîh'ine Kureyş Kabilesinin diğer kabilelere üstünlüğü ya da Mekke'nin diğer şehirlere üstünlüğü duygusundan hareketle, Mekkeli bir Kureyşî'nin rivayetiyle Sahîh'ine başlarmayı kastetmemiştir. Hiz. Peygamber'in "Kureyş kabilesinden olanı takdîm edin" sözünden maksadı da, sadece idareci olarak Kureyş kabilesinden birini seçmeye özen gösterilmesi anlamındadır. Başka durumlarda ise bilgili/alim bir kişi, elbette ki cahil bir Kureyşliye tercih edilmelidir. Vahy'in Mekke'de başladığı şeklindeki görüşe gelince, eğer hadis bizzat vahyin yeri ve mahiyeti hakkında olsaydı, bu doğru olabilirdi. Ancak hadis, vahiyle değil, niyet ile ilgilidir, dolayısıyla söz konusu fikirle bir alakası yoktur."⁴⁶

⁴⁴ Buhârî, kitâbu'l-hıyel 1, 8/59.

⁴⁵ Hadisin bu varyantı için bkz: Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr*, 2/221.

⁴⁶ Aynî, Bedruddîn Ebî Muhammed b. Ahmed, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Neşr: Muhammed Mahmûd el-Halebî, Mısır 1972, 1/24-25.

Aynî'nin burada "bâzı şârihler" diyerek söze başlayıp görüşlerini eleştirdiği kişi, İbn Hacer'dir.⁴⁷ Görünen o ki, İbn Hacer ve Aynî arasında, Buhârî'nin Sahîh'e niye böyle bir hadisle başladığından ziyade, niye Humeydî ile başladığı tartışması ön plana çıkmıştır.⁴⁸

Ahmed b. Muhammed el-Kastalânî (v. 923/1519):

Buhârî şarihlerinden bir diğeri de "*İrşâdu's-Sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*" adlı eseriyle Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed el-Kastalânî'dir. Kastalânî, konuyla ilgili olarak sadece Humeydî'nin, Buhârî'nin hadisleri en iyi anlayan Kureyşli hocası olması sebebiyle, Sahîh'e onun hadisiyle başladığının belirtildiğini ifadeyle yetinmiştir.⁴⁹

Hadis'in Sıhhati Hakkında Yapılan Değerlendirmeler

Kastalânî, bazılarının iddia ettiği gibi hadisin mütevatir olmadığını, zira onu Hz. Peygamberden nakleden kişinin sadece Ömer b. el-Hattâb olduğunu, ondan sadece Alkame'nin Alkame'den sadece Muhammed b. İbrahim'in, ondan sadece Yahya b. Saîd el-Ensârî'nin rivayet ettiğini, senedin Yahya b. Saîd el-Ensârî'den sonra yayıldığını ve şöhret kazandığını (meşhûr), nitekim bu kişiden sonraki ravilerin sayısının 200'den fazla olduğunu söylediğini ifade etmektedir. Kastalânî bu hadisin en tanınmış ravilerinin Malik b. Enes, Süfyân es-Sevrî (v. 161/777), Evzâî (v. 157/773), Abdullah b. Mübârek (v. 181/797), Leys b. Sa'd (v. 94/712), Hammâd b. Zeyd (v. 179/795) ve Süfyân b. Uyeyne olduğunu belirtmektedir. Öte yandan Kastalânî, Şeyhul'-İslâm el-Herevî'nin bu hadisi Yahya b. Saîd el-Ensârî'nin (v. 143/760) 700 arkadaşıdan yazdığını dolayısıyla senedinin başı (asl) itibariyle garîb,⁵⁰ sonu itibariyle de meşhûr⁵¹ olduğuna hükmettiğini belirtmektedir.⁵² Kastalânî, bu

⁴⁷ Geniş bilgi için bkz: Sakallı, Talat, *Hadis Tartışmaları İbn Hacer-Bedruddîn Aynî*, TDV., Ankara 1996.

⁴⁸ Ayrıca bkz: Sakallı, *Hadis Tartışmaları*, 117-119.

⁴⁹ Kastalânî, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed, *İrşâdu's-Sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru Sâdir, Beyrut 1403/1982, 1/51.

⁵⁰ Garîb Hadis: Metin veya sened yönünden tek kalmış, yahut benzeri başka râvîler tarafından rivayet edilmemiş ya da hangi tabakada olursa olsun bir râvînin tek başına rivayet ettiği hadislerdir. Garîb hadisler, sahîh ve gayri sahîh olmak üzere iki kısma ayrıldıkları gibi, metin ve sened yönünden de garîb, veya yalnız sened yönünden, yahutta yalnız metin yönünden garîb olmak üzere kısımlara ayrılırlar. Garîb hadisler genellikle sahîh olmamakla birlikte, garâbetin, sıhhati yok

husustaki görüşünü: "Hadisçilere göre, ravileri zaaf ve illetten uzak olup nazarî bilgi ifade etmesi bilinciyle meşhûr hadisin, mütevâtîr hadisin bir çeşidi olarak değerlendirilmesi ne güzeldir" şeklindeki memnuniyet duygusuyla dile getirmiştir.⁵³

Kirmânî'ye göre de bu hadis, her ne kadar şartlarını taşımadığı için mütevâtîr⁵⁴ kabul edilmese de, sahîh⁵⁵ olduğu hakkında alimlerin ittifakı vardır.⁵⁶

Kettânî ise "*Nazmü'l-Mütenâsır Mine'l-Hadîsi'l-Mütevâtîr*" adlı eserinde alimlerin büyük bir çoğunluğunun niyet hadisinin garîb olduğu hakkında hüküm verdiklerine işaret etmektedir.⁵⁷

Tirmizî hadisin "hasen-sahih"⁵⁸ olduğunu belirtirken,⁵⁹ İbn Hacer "garîb",⁶⁰ Aclûnî başta olmak üzere, birçok alim senedinin başlangıcı itibariyle (asl) ferd/garîb, sonu itibariyle

edici bir vasıf olduğu da ileri sürülemez. Zira sıhhat, râvîlerin sika kimseler olmaları halinde sübût bulur. Buna göre rivayetinde tek kalan ve bundan dolayı hadisi garîb olan ravi, güvenilir kimselerden olduğu taktirde, rivayetini sahih kabul etmemek için hiçbir sebep yoktur. Ancak garîb hadis sıhhat yönünden diğer hadislerden farklı olmamakla birlikte, hadis imamları arasında yine de fazla rağbet görmemiş; hatta bazıları onu zemmeden ifadeler bile kullanmışlardır. Mesela Ahmed b. Hanbel garîb hadisler için "menâkîr" ifadesini kullanmıştır. Garîb hadis örneği olarak da genellikle "Ameller niyetlere göredir..." hadisi verilir. (Bkz: Koçyiğit, *Hadis İstihlaları*, s. 114-115; Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s.102).

- 51 Meşhûr Hadis: Hadis usûlü alimlerince farklı şekillerde tanımlanan meşhur hadisin en yaygın tanımı şu şekildedir: Tevâtür derecesine varmamakla birlikte, en az üç tarihi (rivayet zinciri) olan hadisler meşhur hadis denir (Bkz: Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri*, s. 220).
- 52 Kirmânî de benzer görüşleri İmam Nevevî'ye izafe ederek nakletmektedir (Bkz: Kirmânî, *Şerhu'l-Buhârî*, 1/22).
- 53 Kastalânî, *İrşâdu's-Sârî*, 1/56.
- 54 Mütevâtîr Hadis: İsnadının başından sonuna kadar, her tabakada yalan üzerinde birleşmeleri aklın ve âdeten mümkün olmayacak kadar çok kimse tarafından rivayet edilen hadistir. Geniş bilgi için bkz: Aydınlı, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, s.236-240.
- 55 Sahîh Hadîs: Senedi başından sonuna kadar kesintisiz (muttasıl) olan ve sika ravilerin birbirinden rivayet ettiği, şâz ve illetten uzak hadistir. Geniş bilgi için bkz: Aydınlı, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, s. 270-276.
- 56 Kirmânî, *Şerhu'l-Buhârî*, 1/22.
- 57 Kettânî, Muhammed b. Ca'fer, *Nazmu'l-Mütenâsır Mine'l-Hadîsi'l-Mütevâtîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987, s. 30-31.
- 58 Hasen-Sahih: Başta Tirmizî olmak üzere bazı muhaddisler bir hadis hakkında bazen "hâzâ hadîsun hasenun sahîhun" diyerek hasen ve sahîh hükümlerini bir arada kullanmışlardır. Ancak bu

de meşhûr olduğunu,⁶¹ İbn Salah ise bir yerde ferd/garîb olduğunu söylerken⁶² başka bir yerde meşhûr hadisin sahîh kısmına örnek olarak vermekte⁶³ ve bütün ravi tabakalarında rivayet edenlerin sayısı tevâtür derecesinde olmadığı için, hadisin mütevâtir olarak değerlendirilemeyeceğine işaret etmektedir.⁶⁴ İbnu'l-Mulekkın ise hadisin sahîh olduğunu ve sıhhati hakkında da ittifak bulunduğunu ileri sürmektedir.⁶⁵

MÜSLİM'İN İLK HADİSİ

Müslim, Sahîh'ine öncelikle bir "mukaddime" ile başlamış, 32 sayfadan oluşan bu mukaddime'de⁶⁶ içinde merfû hadislerin de yer aldığı 100'e yakın rivayete yer vermiştir. Onun kitabına asıl başlangıç yaptığı bölüm ise, kendisinin de: "*Allah'ın yardımıyla başlıyoruz* (بِعَوْنِ اللَّهِ تَبْتَدِئُ)"⁶⁷ ifadesini kullandığı, "Kitâbu'l-İmân" bölümüdür. Dolayısıyla Müslim'in ilk hadisi olarak değerlendirdiğimiz hadis, kitâbu'l-îmân'ın ilk hadisidir.⁶⁸

Müslim'de, "Kiâbu'l-İmân"ın ilk alt başlığı (bâb), "İman, İslam ve ihsân'ın beyanı, şânı Yüce Allah'ın kaderine imanın gerekliliği, kadere inanmayandan uzak durmanın ve onun

kavram hakkında bizzat kullanıcıları tarafından herhangi bir tarif ve açıklama yapılmamıştır. Başka alimler tarafından yapılan değişik tanımlar ise varsayım ve tahminden ibarettir. Geniş bilgi için bkz: Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s.124-128; Koçyiğit, Talat, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Rehber Yay., Ankara 1992, s.164-166.

⁵⁹ Tirmizî, fedâilü'l-cihâd 16, 4/179-180.

⁶⁰ İbn Hacer, *Telhîsu'l-Habîr fî Tahrîci Ehâdisi'r-Râfiyyi'l-Kebîr*, haz: Abdullah Hâşim el-Yemânî, Medine 1384/1964, s. 59.

⁶¹ Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs 'Ammâ İştêhera Mine'l-Ehâdisi 'Alâ Elsinetî'n-Nâs, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye*, Beyrut 1988, s. 11.

⁶² İbn es-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî, *Ulûmü'l-Hadîs*, thk: Nureddin İtr, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1986, s. 77.

⁶³ İbn es-Salâh, *Ulûmi'l-Hadîs*, s. 265.

⁶⁴ İbn es-Salâh, *Ulûmi'l-Hadîs*, s. 268-269.

⁶⁵ İbnu'l-Mulekkın, *el-Bedru'l-Münîr*, 1/654.

⁶⁶ Bkz: Müslim, mukaddime, 1/ 3-35 arası.

⁶⁷ Müslim, 1/36.

⁶⁸ Sünbül el-Mekkî de Müslim'in ilk hadisi olarak, aynı hadisi işaret etmektedir (Bkz: Sünbül el-Mekkî, *Risâletü'l-Evâil*, s. 10).

hakkında ağır ifadeler kullanmanın gerektiğinin beyanı bâbı" adını taşıyan alt başlıktır. Buradaki ilk hadis ise muhtevasında, hadis literatüründe "Cibril Hadisi"⁶⁹ olarak bilinen kısmın da yer aldığı, şu hadistir:

"Yahyâ b. Ya'mer şöyle nakletmektedir: Ma'bed el-Cühenî (v. 80/699), Basra'da kader hakkında (olumsuz) konuşan ilk kişidir. Ben ve Humeyd b. Abdurrahman el-Hımyerî, hacca veya umreye gittiğimizde, "keşke sahâbîlerden birine rastlasak da, kader hakkında olumsuz konuşanların (kaderi inkar konusunda) söylediklerinin ne anlama gelebileceğini sorsak" diyorduk. Tam mescide girerken Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb'a rastladık. Birimiz sağına diğerimiz de soluna geçtik. Arkadaşımın, önce benim konuşmama müsaade edeceğini düşünerek: "Ey Ebû Abdurrahman! Bizim oralarda Kur'ân okuyan ve ilim öğrenen bazı insanlar zuhur etti. Ancak bu kişiler kader diye bir şeyin olmadığını ve meydana gelen olaylar hakkında Allah'ın önceden bilgi sahibi olmadığını (ünüf) iddia ediyorlar" dedim. Abdullah b. Ömer: "Bu kişilerle karşılaştığın zaman, benim onlardan onların da benden uzak olacağını söyle. Hatta bu konuda benim, Allah'ın adını anarak onlar hakkında: "Vallahi, eğer onlardan birinin Uhud Dağı kadar altını olup onu Allah yolunda infak etse de, kadere inanmadığı müddetçe Allah onun infakını kabul etmez"! şeklinde yemin ettiğimi de söyle, dedi".

"Sonra Abdullah b. Ömer, babası Hz. Ömer'in şöyle dediğini nakletti: "Birgün Hz. Peygamber'in yanında idik. Birden bire, elbisesi bembeyaz saçları simsiyah, üzerinde yolculuk alameti olmayan ve içimizden hiç kimsenin tanımadığı bir kişi, yanımıza çıkageldi. Öyle ki Peygamberin dizinin dibine oturup avuçlarını dizleri üzerine koydu ve: Ey Allah'ın Rasûlü! Bana İslam'ın ne olduğunu anlat, dedi. Peygamber: İslam, Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in O'nun Rasûlü olduğuna şehadet etmen, namazı kılman, zekatı vermen, ramazan orucunu tutman, yapabilirsen hac ibadetini yapmandır, şeklinde cevap verdi. Gelen kişi: doğru söyledin, dedi. Biz bu duruma şaşırılmıştık. Çünkü bu kişi hem soru soruyor, cevabı alınca da: Doğru söyledin, diyordu. Daha sonra: Bana İman'ın ne olduğunu

⁶⁹ Muhtevasında vahiy meleği Cebrîl'in Hz. Peygambere gelerek İslam, iman, ihsan, hakkında bilgi verdiği ve olaya sahâbîlerin bizzat şahit olduğu için, bu hadise "Cibril hadisi" denilmiştir. Cibril hadisi hakkında geniş bilgi için mesela bkz: Nazlıgül, Hâbil, *Hadiste Metin Tenkidi İnşası ve Metin İnşâsı Açısından Cibril Hadisi Rivayetleri*, Laçın Yay., Kayseri 2005; Tatlı, Bekir, *Hadis Tenkidi Açısından Cibril Hadisi ve İslam Düşüncesine Yansımaları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005.

anlat, dedi. Peygamber de: Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe ve hayır ve şerriyle kader'e inanmandır, diye cevap verdi. O kişi, yine: doğru söyledin, diyerek: Bana ihsân'ın ne olduğunu anlat, dedi. Buna da Peygamber: İhsan, Allah'a, O'nu görüyormuşçasına ibâdet etmendir. Her ne kadar sen O'nu göremesen de, O, seni görüyor, şeklinde cevap verdi. Adam: Bana kıyamet'in ne zaman kopacağını söyle, dedi. Rasûlullah buna: Soruyu soran, cevabı kendisine sorulandan daha iyi bilmiyor (bu sorunun cevabını sen benden daha iyi biliyorsun), diyerek mukabelede bulununca: O halde, kıyametin alametleri hakkında bilgi ver, dedi. Peygamberimiz de: Bir cariye'nin kendi kadın efendisini (sahibesini) doğurması ve ayağına giyecek ayakkabısı, üzerine giyecek elbisesi olmayan fakir koyun çobanlarının mesken yapımında birbirleriyle yarışa girdiklerini görmendir, şeklinde cevap verdi.⁷⁰ Sonra bu kişi yanımızdan ayrıldı fakat biz bir müddet öylece kalakaldık. Daha sonra Hz. Peygamber bana: Yâ Ömer!. Bu soruları soran kim idi, biliyor musun? Diye sordu. Ben de: Allah ve Rasûlû daha iyi bilir, diye cevap verince Hz. Peygamber: O, Cebrail idi ve sizlere dininizi öğretmek üzere gelmişti, buyurdu".⁷¹

Müslim bu hadisi aşağıdaki iki sened ile rivayet etmiştir:

1-Ebû Hayseme Zuheyr b. Harb (v. 234/848)- Vekî b. Cerrâh (v.197/812)- Kehmes (v. 149/766)⁷²- Abdullah b. Büreyde el-Eslemî (v. 115/733)- Yahyâ b. Ya'mer (v. 89/707)-Hz. Ömer (v. 23/652).

2-Ubeydullah b. Muâz el-Anberî (v. 237/851)- Babası (v. ?)- Kehmes (v. 149/766)-Ebû Büreyde (v. 115/733)- Yahyâ b. Ya'mer (v. 89/707)- Hz. Ömer (v. 23/652).

Cibril hadisi farklı sened ve metinlerle Tayâlisî⁷³ ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i,⁷⁴ baş tarafı eksik olmak üzere Buhârî'nin *Sahîh*'i,⁷⁵ Ebû Davud,⁷⁶ Tirmizî,⁷⁷ Nesâî⁷⁸ ve İbn

⁷⁰ Hz. Peygamberin bu hadiste işaret ettiği iki kıyamet emaresi'nden maksadının neler olabileceği hususunu ayrı bir makalede ele almak arzusunda olduğumuz için, burada üzerlerinde durmak istemedik.

⁷¹ Müslim, îmân, hadis no: 1, 1/36-38.

⁷² Tam adı Kehmes b. el-Hasen et-Temîmî Ebu'l-Hasen el-Basrî'dir (Bkz: İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Dâru İhyâ't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut 1993, 4/602).

⁷³ Tayâlisî, *Müsned*, 1/24-25.

⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/51-52.

⁷⁵ Buhârî, tefsîru'l-kur'ân 31, 6/20-21.

Mâce'nin *Sünen*'leri,⁷⁹ İbn Ebî Şeybe'nin (v. 235/849) *Musannefi*,⁸⁰ İbn Huzeyme'nin (v.311/923) *Sahîh*'i,⁸¹ gibi hadis kaynaklarında da yer almıştır.⁸²

Öte yandan tespit edebildiğimiz kadarıyla Cibril hadisi, Nevevî (v.676/1277) tarafından *Erbeûn*'da,⁸³ farklı sened ve metinle de olsa Ebû Nuaym el-Esbahânî (v.430/1038) tarafından "*el-Müstahrec 'Alâ Sahîhi Müslim*"de⁸⁴ ilk hadis olarak nakledilmiştir.

İlk Olma Gerekçesi

Buhârî gibi Müslim'in de Cibril hadisini neden ilk hadis olarak rivayet ettiği hususunda, herhangi bir bilgi verdiğimiz tespit edemedik. Sahîh hakkında araştırma yapan kişiler tarafından ileri sürülmüş herhangi bir kesin gerekçeye de rastlayamadık. Dolayısıyla burada da en önemli müracaat kaynaklarımız, ulaşabildiğimiz Müslim şerhleri olacaktır. Esasen Müslim şârihleri de bu konuda açık bir fikir serdetmiş değildirlir. Biz yine hadis hakkında yapılan yorum, tenkid ve şerh çalışmalarındaki ipuçlarından hareketle, sözkonusu gerekçenin ne olabileceğini araştırmaya çalışacağız.

⁷⁶ Ebû Davud, sünnet, 16, 5/69-73.

⁷⁷ Tirmizî, İmân 4, 5/6-8.

⁷⁸ Nesâî, İmân 5, 8/97-101; İmân ve Şerâihü 6, 8/101-103.

⁷⁹ İbn Mâce, mukaddime 9, 1/24-25

⁸⁰ İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed, *Musannefi İbn Ebî Şeybe*, thk: Muhammed Avvâme, Beyrut 2006, 15/573-574.

⁸¹ İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk, *Sahîhu İbn Huzeyme*, thk: Muhammed Mustafa el-A'zamî, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1980, 4/5-6.

⁸² Cibril hadisinin geçtiği tüm kaynaklar hakkında bilgi için bkz: Bağcı, Musa, *İnsanın Kaderi Hadislerin Telkin Ettiği Kader Anlayışı*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2009, s.195-200; Tatlı, Bekir, "Buhârî Öncesi Dönemde Cibril Hadisi ve Metin Tahlilleri", *Dinî Araştırmalar Dergisi*, May-Ağust. 2005, Cilt 8, Sayı 22, s. 205-237.

⁸³ Nevevî, *Erbeûn*, s. 4 (ikinci hadis olarak).

⁸⁴ Esbahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshak b. Musa, *el-Müsne'dü'l-Müstahrec 'Alâ Sahîhi Müslim*, thk: Muhammed Hasen İsmail eş-Şâfiî, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1996, 1/99; Sünbül el-Mekkî, Risâletü'l-Evâil, s. 21-22.

Kâdî İyâz (v. 544/1149):

Müslim'in ilk şarihlerinden olan Kâdî İyâz, "İkmâlü'l-Mu'lim bi Fevâidi Müslim" (Şerhu Sahîhi Müslim li'l-Kâdî İyâz) adlı eserinde Müslim'in ilk hadisi hakkında şu genel yorumu yapmaktadır: "Bu hadis insanın gizli ya da âşikar ibadetlerdeki görevlerini; iman akitleri, uzuvların fiilleri, gizli fiillerdeki samimiyeti, kötü amellerin afetinden korunması gibi, bütün yönleriyle ihtiva eden bir hadistir. Hattâ bütün şer'î ilimler bu hadise racidir. Üstelik vâcipler, sünnetler, sevap kazandıran davranışlar ile mahzurlu ve mekruh davranışların hepsi de bu hadisin başlangıcındaki üç unsurun (İslam-îman-ihsan) kapsamına girmektedir, dışarıda tutulamaz".⁸⁵

Kanaatimizce Kadî İyâz bunları söylerken, Müslim'in *Sahîh*'ini neden bu hadisle başlattığına işaret etmek istemekte ve hadisin İslam Dini'nin bir özeti şeklinde olmasının bunda büyük payının bulunabileceğini ima etmektedir.

Kurtubî (v. 656/1258):

Müslim'deki bazı hadisleri inceleyen Kurtubî de ilk hadis için yapılan yorumlardan birinin şu olduğunu haber vermektedir: "Fatiha Suresi'nin "Ümmü'l-Kur'ân" olarak isimlendirildiği gibi, Cibril hadisinin de "Ümmü's-Sünneh" olarak isimlendirilmesi, doğru bir isimlendirmedir".⁸⁶ Bu yoruma göre de "Fatiha Suresinin Kur'an-ı Kerim'deki sure sıralamasında ilk sırayı aldığı gibi, Cibril hadisi de Müslim'deki ilk sırayı almıştır" demek mümkündür. Yani Müslim, Kur'an-ı Kerim'deki sûre sıralamasını dikkate alarak, kendince ümmü's-sünneh olarak değerlendirdiği Cibril hadisiyle Sahîh'ine başlangıç yapmıştır, denilebilir.

Nevevî (v. 676/1277):

Müslim'in en tanınmış şârihlerinden olan Nevevî, hadis hakkında yaptığı şerhte, her ne kadar 'Müslim'in bu hadisi ilk hadis olarak tahriç etmesinin sebebi budur' demese de, hadisi şerh ederken, "kaderiye" olarak isimlendirilen topluluğun kaderi inkar ettiğine ve Allah'ın, vukubulan şeylerden ancak vukudan sonra haberdar olduğunu iddia ettiğine dikkat

⁸⁵ Kâdî İyâz, Ebu'l-Fadl İyâz b. Musa b. İyâz, *İkmâlü'l-Mu'lim bi Fevâidi Müslim* (Şerhu Sahîhi Müslim li'l-Kâdî İyâz), thk: Yahya İsmail, Dâru'l-Vefâ, Kahire 1998, 1/204-205.

⁸⁶ Kurtubî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ömer b. İbrahim, *el-Müfhim limâ Eşkele min Telhisi Kitâbi Müslim*, Beyrut 1996, 1/152.

çekmektedir".⁸⁷ Nevevi, Kadı İyâz'ın yukarıdaki sözlerine atıfta bulunarak⁸⁸ da şu ifadelere yer verir: "Kadı İyâz'ın da belirttiği gibi bu hadis, birçok ilmi, bilgiyi, edebî sanatı, anlatımdaki letafeti ve bizzat İslam Dini'ni içinde cem eden bir hadistir".⁸⁹

Nevevî'nin bu görüşlerinden hareketle, Müslim nazarında Cibril hadisi'nin İslam Dini'nin bir özeti olduğunu, dolayısıyla onu ilk hadis olarak tercih etmiş olabileceği yorumunu çıkarmak mümkündür. Buna ilaveten, Müslim'in hayır ve şerrin Allah'ın dilemesiyle olacağını, kendisinin de sadece hayır murad ederek bu kitabı telif etmeye başladığını, dolayısıyla niyetinin, Buhârî gibi, Allah'ın rızasını kazanmak olduğunu söylemek mümkündür. Yani Müslim: "Ben böyle bir işe hayır murad ederek başlıyorum. Ama biliyorum ki, hayır da şerr de Allah'ın dilemesine bağlıdır" şeklindeki bir düşüncenin etkisiyle ilk hadisi olarak seçmiş olabilir.

Übbî el-Vüştânî (v. 828/1424) ve Muhammed b. Yusuf es-Senûsî (v. 890/1485):

Müslim şarihlerinden Übbî el-Vüştânî ve Muhammed b. Yusuf es-Senûsî, görebildiğimiz kadarıyla, Müslim'in Sahîh'ine niye iman konusundaki hadislerle başladığı hakkında görüş beyan eden ilk kişiler arasında yer almaktadır. İki şârih her ne kadar ilk hadis değil de, ilk konu ile ilgili bilgi vermiş olsalar da, bu görüşler araştırmamız açısından önemlidir. Onlar bu hususta şu ortak fikirleri ileri sürmüşlerdir: "Bir muhaddisin kitabına hangi konu ile ilgili hadislerle başlayacağı, kendisinin tercihinin kalmış bir şeydir. Müslim de îman'ı, mükellef olmanın şartı olarak gördüğü ve şarta öncelik vermek gerektiğini bildiği için, tercihinin iman ile ilgili hadisleri sıralama yönünde kullanmayı uygun bulmuştur. Eğer: "Müslim'in Sahîh'e "Kitâbu'l-İmân" ile başladığını söylemek doğru değildir. Zira daha önce bazı sayfalar (mukaddime'yi kastediyor olsa gerek) yazmıştır" denilirse, şu cevabı veririm: "Bir kitabı telifte başlamada muteber olan husus, kitabı yazan kişinin maksadının ne olduğudur. Burada

⁸⁷ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref Muhyiddîn, *el-Minhâc fî Şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc Şerhu'n-Nevevî alâ Müslim*, Beytül-Efkârî'd-Devliyye, Ürdün 2000, 1/80-81; Ebu't-Tayyib, Sıddık Hasan Hân, *es-Sirâcü'l-Vehhâc min Keşfi Metâlibi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, thk: Abdullah b. İbrahim el-Ensârî, Katar trs., s. 58-59.

⁸⁸ Nevevî, *Minhâc*, 1/82.

⁸⁹ Nevevî, *Minhâc*, 1/83.

kastedilenin de "Kitâbu'l-Îmân" ve sonraki konular olduğu açıktır. Daha önceki yazmış olduğu sahifeler (mukaddime) ise, sadece bir sunum (arz) mahiyetindedir".⁹⁰

Bu ifadelerden açıkça anlaşıldığı gibi, Vüştâni ve Senûsî de "Kitâbu'l-Îmân"ı ve ondaki başlangıç hadisi olan Cibril hadisi'ni, Müslim'in ilk hadisi olarak kabul etmektedir. Yine bu iki şârihin ifadelerinden anlaşılan odur ki Müslim, îman etmeyi mükellef olmanın şartı olarak gördüğü ve asıl olanın da şartları yerine getirmek olduğunu bildiği için, tercihini ilk önce iman ile ilgili hadisleri sıralama yönünde kullanmıştır. Yani Müslim, kitabında sıralayacağı hadislerin/rivayetlerin, öncelikle Allah'a iman şartını yerine getirmiş olanları ilgilendireceğini ima etmek istemiş olabilir.

Öte yandan Müslim, yaşadığı dönemdeki kader tartışmalarının yersiz olduğuna,⁹¹ esasen Cibril hadisinde kaderle ilgili hususların net bir şekilde belirtildiğine, bu konuda tartışmaya gerek olmadığına işaret etmek için de böyle bir başlangıç yapmış olabilir. Yani yaşadığı dönemdeki günlük itikâdî-sosyal hayatın tartışma konularına kendi penceresinden bakarak, bir çözüm yolu üretmek istemiş olabilir. Özellikle hadisin baş kısmında dile getirilen Hz. Ömer'in kader hakkında tartışma yapanlara olan uyarısına öncelik verilip, bunun Cibril hadisiyle desteklenmesinde böyle bir anlayışın etkisi olabilir.

Nitekim özellikle ilk dört halife devrinden sonraki dönemlerde İslam akaidini zorlayan dış kaynaklı cereyanlar arasında yer alan önemli tartışmalardan biri de kader hakkındaki tartışmalar olmuştur. Bu tartışmalar müslümanlar arasında da taraftar bulmaya başlamış, bilhassa Emevîler Döneminin (41/661-132/749) sonlarına doğru ve Abbasiler Devrinde (132/749-656/1258) islâmî renge bürünmüş olarak dinî fırka ve mezheplerin

⁹⁰ Übbî el-Mâlikî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Halfe el-Vüştânî, *İkmâlu İkmâli'l-Mu'lim*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, trs., 1/49; Senûsî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Yusuf el-Huseynî, *Mükemmilü İkmâli'l-İkmâl*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, trs., 1/49 (Bu iki eser birlikte basılmıştır). Aynı ifadeler Suyûtî de dikkat çekmiştir. bkz: Suyûtî, Celâleddîn, *ed-Dîbâc alâ Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, thk: Ebû İshâk el-Huveynî, Dâru İbn Affân, Sûudi Arabistan 1996, 1/6.

⁹¹ Hz. Peygamber, kaderin mahiyetinin insan idraki dışında kalması sebebiyle mesele üzerinde münakaşa edilmesini Müslümanlara yasaklamıştır. Hz. Peygamber bunu yaparken "sizden önceki kavimler bu yüzden helak olmuşlardı" (Bkz: İbn Mâce, mukaddime 10, 1/33) uyarısında bulunarak meselenin ehemmiyetini ve münakaşasının insanlara faydalı neticeler değil bilakis felaketler getireceğini açıklamış oluyordu (Bkz: Koçyiğit, Talat, *Hadiscilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar*, TDV., Ankara 1988, s. 163.

vazgeçilmez tartışma konuları arasında yer almıştır.⁹² Bu tartışmalar elbetteki hadis musanniflerini de etkilemiştir.⁹³ Öyle ki, kader hakkındaki hadisler, hadis kaynaklarında müstakil başlıklar (kitâb) altında⁹⁴ sıralanmıştır.

Hadis'in Sıhhati Hakkında Yapılan Değerlendirmeler

Celaeddin es-Suyûtî ve Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî Cibril hadisini mütevâtîr⁹⁵ olarak kabul etmişlerdir. Beğâvî (v. 516/1122),⁹⁶ İbnu'l-Esîr (v. 606/1209)⁹⁷ ve Nâsiruddîn Elbânî gibi alimler de sahih olarak değerlendirmişlerdir.⁹⁸ Tirmizî'ye göre ise hadis "hasen-sahih" olup, Hz. Peygamber-Hz. Ömer-İbn Ömer şeklindeki senedi sağlamdır.⁹⁹

Öte yandan, birçok sened ile rivayet edilmiş olduğundan, cibril hadisinin senedleri arasında sıhhat açısından problemli olanların bulunduğu dile getirilirken, genel itibarıyla sahih ve meşhur olarak değerlendirilebileceği de ileri sürülmüştür.¹⁰⁰ Bütün bunların yanında Cibril hadisinin haber-i vâhid olduğunu ileri sürenler de bulunmaktadır.¹⁰¹

⁹² Koçyiğit, *Hadiscilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar*, s. 145-146.

⁹³ Hadisçilerin kader meselesine yaklaşımları hakkında geniş bilgi için bkz: Koçyiğit, *Hadiscilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar*, s. 162-172.

⁹⁴ Mesela Buhârî, Müslim ve Tirmizî kader konusunu ayrı bir ana başlık altında ele alan önemli üç örnektir diyebiliriz. Krş: Buhârî, es-Sahîh, 7/210-216; Müslim, es-Sahîh, 3/2036-2052; Tirmizî, es-Sünen, 4/443-459..

⁹⁵ Suyûtî, Celâleddîn, *Katfu'l-Ezhârî'l-Mütenâsîrah fi'l-Ehâdisi'l-Mütevâtîrah*, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1985, s. 43; Kettânî, *Nazmu'l-Mütenâsir*, s. 53.

⁹⁶ Beğavî, *Şerhu's-Sünneh*, 1/252.

⁹⁷ İbnu'l-Esîr, Mecdüddîn Ebu's-Saâdât, *Câmiu'l-Usûl fi Ehâdisi'r-Rasûl*, thk: Abdulkadir el-Arnâût, Dımaşk, 1996, 1/208.

⁹⁸ Elbânî, Nâsiruddîn, Muhammed, *İrvâu'l-Ğalîl fi Tahrici Ehâdisi Menâri's-Sebil*, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1985, 1/32-34.

⁹⁹ Tirmizî, *İmân* 4, 5/8.

¹⁰⁰ Tatlı, Bekir, "Ehl-i Sünnet'in Kadere İman konusuna Temel Yaptığı Belli Başlı Rivayetler ve "Kader Hadisi"/"Cibril Hadisi", *Dinî Araştırmalar Dergisi*, Ocak-Nisan 2006, Cilt 8, Sayı 24 (273-291) s.281-284.

¹⁰¹ Bağcı, *İnsanın Kaderi*, s. 80-81.

Sonuç

Tespit edebildiğimiz değerlendirmeler ışığında öncelikle Sahîhayn'daki ilk hadislerin, müellifleri tarafından tesadüfen seçilmemiş olduğunu söylemek mümkündür. Hatta bu değerlendirmeler, hadislerin ilk hadis olarak seçilmesinde birden fazla gerekçenin olabileceğine işaret etmektedir.

Mesela Buhârî'nin gerekçelerinin neler olabileceği hakkındaki tahmini görüşleri şu şekilde sıralamamız mümkündür:

1- Niyetinin, herhangi bir dünya malına nail olmak değil, sadece 'Allah'ın rızasını kazanabilmek' olduğunu ve Yüce Allah hakkındaki samimiyetini, gösterişten uzak olduğunu ilan etmek istemiştir. Buradaki şekliyle hadis, diğer varyantlarından kısa ve maksadını açıklamaya kafi olduğundan, ilk hadis olarak tercih edilmiştir.

2- Diğer müelliflerin de kitaplarına niyet hadisiyle başlamalarını tavsiye etmek istemiş ve bunun ilk örneği kendisi olmuştur.

3- Niyet hadisi, bâb başlığındaki ayet ile alakalı olduğu için ilk hadis olarak zikretmiştir.

4- Hz. Peygamber'in Hira Dağı'na giderek Allah'a ibadet etmesinin, "Allah'a hicretin bir sembolü" ve vahyin başlangıç aşaması olduğuna işaret için, niyet hadisini ilk hadis olarak tercih etmiştir.

5- İslam alimlerine göre, hayır muradedilen işlere başlarken bu hadisi zikretmek müstehâb kabul edildiği için kitabına bu hadisle başlamıştır.

6- "Kureyş (kabilesinden olanı) takdim ediniz" hadisinin gereğine uyarak, Kureyş kabilesinin en fakih olan, hocası Humeydî'den aldığı bir hadisle kitabına başlamak istemiştir.

7- Humeydî ve hocası Süfyân b. Uyeyne'nin de Kureyşî ve Mekke'li olması, ilk vahyin Mekke'de gelmiş olması, Süfyân b. Uyeyne'nin hocası İmam Malik'in de vahyin ikinci merkezi olan Medîne'nin hadis şeyhi olması gibi sebeplerle, onların naklettiği niyet hadisini ilk hadis olarak tercih etmiştir.

Müslim'in gerekçeleri hakkındaki tahminleri de şu şekilde sıralayabiliriz:

1- Cibril hadisi İslam Dini'nin bir özeti şeklinde olduğu için Müslim onu ilk hadis olarak tercih etmiştir.

2- Bu hadis, bütün şer'î ilimlerin kaynağı olmanın yanında, birçok ilmi, bilgiyi, edebî sanatı, anlatımdaki letafeti içermektedir. Dolayısıyla Müslim tarafından ilk hadis olarak tercih edilmiştir.

3- Bir muhaddisin kitabına hangi konudaki hadislerle başlayacağı kendisinin tercihinin kalmış bir şeydir. Müslim de îman'ı, mükellef olmanın şartı olarak gördüğü ve aslanın da şarta öncelik vermek olduğunu bildiği için, iman'ın şartlarını ihtiva eden cibril hadisini ilk hadis olarak tercih etmiştir.

4- Fatiha Suresi'nin "Ümmü'l-Kur'ân" olarak isimlendirildiği gibi, Cibril hadisinin de "Ümmü's-Sünneh" olarak isimlendirilmesi mümkündür. Dolayısıyla Fatiha Suresinin Kur'an-ı Kerim'deki ilk sırayı aldığı gibi, Cibril hadisi de Müslim'deki ilk sırayı almıştır.

İleri sürülen bu tahminî gerekçeler içinde makul olanlar olabileceği gibi, müelliflerin niyetlerini yansıtmaktan uzak olanlar da bulunmaktadır. Mesela Buhârî'nin sadece Allah'ın rızasını kazanabilmek için böyle bir çalışma yaptığını ve başka müelliflerin de kitaplarına bu hadisle başlayarak, öncelikle niyetlerini açıklamaları gerektiğini ima etmesi gibi gerekçeler makul olarak değerlendirilebilir. Buna karşılık kabile, şehir ve kişi isimlerine dayandırılan gerekçeler makul gözükmemektedir. Müslim'de ise ilk üç gerekçe makul olmakla birlikte, dördüncü gerekçe kanaatimizce makul gözükmemektedir. Zira "ümmü's-sünneh" kavramı izafi bir kavram olabileceği gibi, bu duruma aday başka hadisler de bulunabilir. Bunun yanında Müslim'in yaşadığı dönemdeki itikadî çalkantıların etkisiyle, Cibril hadisinin, baş tarafında "kader"e vurgu yapılarak nakledilen varyantını, ilk hadis olarak tercih etmiş olabileceği ihtimali de göz ardı edilmemelidir.

Kaynaklar

- ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs 'Ammâ İştehera Mine'l-Ehâdîsi 'Alâ Elsinetî'n-Nâs, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye*, Beyrut 1988.
- AHMED b. HANBEL, *el-Müsned*, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- AHMED NÂİM-KÂMİL MİRAS, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, DİB. Yay., Ankara 1980.
- AYDINLI, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, Hadisevi Yay., İstanbul 2006.
- AYNÎ, Bedruddîn Ebî Muhammed b. Ahmed, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Neşr: Muhammed Mahmûd el-Halebî, Mısır 1972.
- AYVALLI, Ramazan, "Ameller Niyetlere Göredir" Hadisi Hakkında Birkaç Söz, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl 1991, Sayı: 4, s. 85-93.
- A'ZAMÎ, M. Mustafa, "Buhârî" md., *DİA*, İstanbul 1992, 6/368-372.
- BAĞCI, Musa, *İnsanın Kaderi Hadislerin Telkin Ettiği Kader Anlayışı*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2009.
- BEĞÂVÎ, Hüseyin b. Mes'ûd, *Şerhu's-Sünneh*, thk: Şuayb el-Arnâût-Muhammed Züheyr eş-Şâviş, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1983.
- BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü's-Sağîr*, haz: Emin Kal'acî, Karaçi 1979.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- ÇAKAN, İsmail Lütfî, *Hadis Edebiyatı Çeşitleri-Özellikleri-Faydalanma Usulleri*, MÜİFV. Yay., İstanbul 1989.
- ÇAKIN, Kamil, "Buhârî'nin Otoritesini Kazanma Süreci", *İslâmî Araştırmalar*, Cilt 10, Ankara 1997, s. 100-109.
- EBÛ DAVUD, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- EBU'T-TAYYİB, Sıddık Hasan Hân, *es-Sirâcü'l-Vehhâc min Keşfi Metâlibi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, thk: Abdullah b. İbrahim el-Ensârî, Katar trs.

- ELBÂNÎ, Nâsiruddîn, Muhammed, *İrvâu'l-Ğalîl fî Tahrîci Ehâdîsi Menâri's-Sebîl*, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1985.
- ESBAHÂNÎ, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshak b. Musa, *el-Müsnedü'l-Müstahrec 'Alâ Sahîhi Müslim*, thk: Muhammed Hasen İsmail eş-Şâfiî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1996.
- EVGİN, A. Kadir, "Süfyân b. Uyeyne (107-198/725-813) ve Hadis Cüz'ü" *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 3, Sayı 3, Temmuz/Ağustos/Eylül 2003, Samsun 2003, s. 69-107.
- _____, *Buhârî'nin Hocası Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî ve Müsned'i*, İlahiyât Yay., Ankara 2004.
- HUMEYDÎ, Abdullah b. ez-Zübeyr, *el-Müsned*, thk: Habiburrahman el-'Azamî, Beyrut 1988.
- İBN BATTÂL, Ebu'l-Hasen Ali b. Halef b. Abdülmelik, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2003.
- İBN EBÎ ŞEYBE, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed, *Musannefü İbn Ebî Şeybe*, thk: Muhammed Avvâme, Beyrut 2006.
- İBN HACER, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Dâru İhyâit-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1993.
- _____, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi'l-İmâm Ebî Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî*, thk: Abdülaziz b. Abdullah b. Bâz, Riyad 1379/1959.
- _____, *Tağlîku't-Ta'lik alâ Sahîhi'l-Buhârî*, thk: Saîd Abdurrahman Mûsâ, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1985.
- _____, *Telhîsu'l-Habîr fî Tahrîci Ehâdîsi'r-Râfiyyi'l-Kebîr*, haz: Abdullah Hâşim el-Yemânî, Medine 1384/1964.
- İBN HUZEYME, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk, *Sahîhu İbn Huzeyme*, thk: Muhammed Mustafa el-A'zamî, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1980.
- İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- İBN es-SALÂH, Ebû Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî, *Ulûmü'l-Hadîs*, thk: Nureddin İtr, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1986.

- İBNU'L-MÜNEYYİR, Allâme Nâsiruddîn el-İskenderî, *el-Mütevârî alâ Ebvâbi'l-Buhârî*, thk: Ali Hasen Ali Abdulhamîd, el-Mektebetü'l-İslâmî, Amman 1990.
- İBNU'L-ESÎR, Mecdüddîn Ebu's-Saadât, *Câmiu'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Rasûl*, thk: Abdulkadir el-Arnâût, Dimaşk 1996.
- İBNU'L-MULEKKIN, Sirâcuddin Ebû Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed, *el-Bedru'l-Münîr fî Tahrîci'l-Ehâdisi ve'l-Âsâri'l-Vâkiati fi's-Şerhi'l-Kebîr*, thk: Mustafa Ebu'l-Ğayt-Abdullah b. Süleyman-Yâsir b. Kemâl, Dâru'l-Hicre, Riyâd 2004.
- İMAM MÂLİK, *el-Muvatta'*, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- KÂDÎ İYÂZ, Ebu'l-Fadl İyâz b. Musa b. İyâz, *İkmâlü'l-Mu'lim bi Fevâidi Müslim (Şerhu Sahîhi Müslim li'l-Kâdî İyâz)*, thk: Yahya İsmail, Dâru'l-Vefâ, Kahire 1998.
- KANDEMİR, M. Yaşar, "Müslim b. Haccâc" md., *DİA*, İstanbul 2006, 32/93-94.
- KASTALÂNÎ, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed, *İrşâdu's-Sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru Sâdır, Beyrut 1403/1982.
- KETTÂNÎ, Muhammed b. Ca'fer, *Nazmu'l-Mütenâsir Mine'l-Hadîsi'l-Mütevâtir*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987.
- KİRMÂNÎ, Şemsuddin Muhammed, *Sahîhu Ebî Abdillâh el-Buhârî bi Şerhi'l-Kirmânî*, Dâru İhyâit-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1981.
- KOÇYİĞİT, Talat, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Rehber Yay., Ankara 1992.
- _____, *Hadis İstihlaları*, AÜİF. Yay., Ankara 1985.
- _____, *Hadiscilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar*, TDV., Ankara 1988.
- KUDÂÎ, Muhammed b. Selâme b. Ca'fer, *Müsnedü's-Şihâb fi'l-Mevâiz ve'l-Âdâb*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1986.
- KUR'ÂN-I KERÎM.
- KURTUBÎ, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ömer b. İbrahim, *el-Müfhim limâ Eşkele min Telhîsi Kitâbi Müslim*, Beyrut 1996.
- MÜSLİM, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul 1992.

- NAZLIGÜL, Habil, *Hadiste Metin Tenkidi İnşası ve Metin İnşası Açısından Cibril Hadisi Rivayetleri*, Laçın Yay., Kayseri 2005.
- NESÂÎ, Ahmed b. Ali b. Şuayb, es-Sünen, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref Muhyiddîn, *Riyâzu's-Sâlihîn min Hadîsi Seyyidi'l-Murselîn*, Dâru İbni'l-Cevziyye, Riyad 1421/2000.
- _____, *el-Minhâc fî Şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc Şerhu'n-Nevevî alâ Müslim*, Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, Ürdün 2000.
- _____, *Şerhu Metni Erbeîn en-Nevevî fi'l-Ehâdîsi's-Sahîhati'n-Nebeviyye*, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1984.
- _____, *el-Ezkâr min Kelâmi Seyyidi'l-Ebrâr*, Riyad 1997.
- NÎSÂBÛRÎ, Ebû Abdillâh Hâkim, *Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadîs*, haz: Seyyid Muazzam Hüseyin, Kahire trs.
- SAKALLI, Talat, *Hadis Tartışmaları İbn Hacer-Bedruddîn Aynî*, TDV., Ankara 1996.
- SANDIKÇI, S. Kemal, *Sahîh-i Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar*, DİB. Yay., Ankara 1991.
- SENÛSÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Yusuf el-Huseynî, *Mükemmilü İkmâlî'l-İkmâl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut trs.
- SUYÛTÎ, Celâleddîn, *ed-Dîbâc alâ Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, thk: Ebû İshâk el-Huveynî, Dâru İbn Affân, Sûudi Arabistan 1996.
- _____, *el-Câmiu's-Sağîr min Hadîsi'l-Beşîri'n-Nezîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2002.
- _____, *Katfu'l-Ezhârî'l-Mütenâsirah fi'l-Ehâdîsi'l-Mütevâtirah*, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1985.
- SÛNBÛL el-MEKKÎ, Muhammed Said, *Risâletü'l-Evâil (el-Evâillü's-Sünbüliyyeh)*, ta'lik: Abdülhakkî'l-İlâhî Âbâdî el-Mekkî-Habiburrahman el-'A'zamî, Haz: Zeynü'l-Âbidîn el-'A'zamî, Mektebetü Dârî'l-Ulûm, Keşmir 1935.
- ŞÂFÎ, Muhammed b. İdrîs, *Müsnedü'l-İmâm Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî*, thk: Rif'at Fevzi Abdulmuttalib, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2005.
- TATLI, Bekir, "Buhârî Öncesi Dönemde Cibril Hadisi ve Metin Tahlilleri", *Dinî Araştırmalar Dergisi*, May-Ağust. 2005, Cilt 8, Sayı 22, s. 205-237.

- _____, "Ehl-i Sünnet'in Kadere İman Konusuna Temel Yaptığı Belli Başlı Rivayetler ve "Kader Hadisi"/"Cibril Hadisi", *Dinî Araştırmalar Dergisi*, Ocak-Nisan 2006, Cilt 8, Sayı 24 (273-291), s.281-284.
- _____, *Hadis Tenkidi Açısından Cibril Hadisi ve İslam Düşüncesine Yansımaları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005.
- TAYÂLÎSÎ, Süleyman b. Davud b. Cârud Ebû Davud, *Müsnedü Ebî Davud et-Tayâlisî*, thk: Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türkî, Baskı yeri ve tarihi yok.
- TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- TOKSARI, Ali, "Sahîhu'l-Buhârî'nin Bab Başlıklarının Özellikleri ve Değeri (Terâcimü'l-Buhârî)", *Büyük Türk-İslam Bilgini Buhârî (811-869)-Uluslararası Sempozyum*, 18-28 Haziran 1987, Kayseri, s. 109-132.
- UĞUR, Mücteba, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, TDV. Ankara 1996.
- _____, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, TDV. Yay., Ankara 1992.
- ÜBBÎ el-MÂLİKÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Halfe el-Vüştânî, *İkmâlu İkmâli'l-Mu'lim*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut trs.

**A Research on the First Hadiths of the Bukhari and Muslim
and its the Reasons of Beeing First**

Citation / ©-Evgin. A. (2009). A Research on the First Hadiths of the Bukhari and Muslim and its the Reasons of Beeing First, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity* 9 (2), 39-67.

Abstract- *The hadiths are beeing classified science the middle of the second century AH in the hadith books. Some of the hadith books in the process is well-known than others. For examle in the world of Islam the books of Bukhari's and Müslim's, named "al-Camius-Sahih", are considered as samples of "cami", its hadiths were classified according to their subjects. In this article, it is investigated that, the first hadiths of this famous hadith books, also referred to by name "Sahihayn", and its the reasons of beeing first .*

Key words- Bukhari, Müslim, Sahihayn, Hadith, First Hadiths.